

MIKÓ GÁBOR

Élt-e valaha Szent István fia, Ottó herceg?

Egy ismeretlen 15. századi krónika tanúskodása*

Egy mindeddig ismeretlen, feltehetőleg Mátyás királyságának első évtizedében összeállított rövid krónika a következőképp számol be Szent István uralkodásáról:

Szent Istvánt, Géza fiát, a magyarok első királyát, miután áttért a keresztény hitre, az Úr 1001. évében megkoronázták. 46 évig uralkodott; több fia is volt, így Imre, Ottó és még mások is, az ő nevüket nem ismerjük, hiszen fiai utód és koronázás nélkül haltak meg. Szent István király az Úr 1047. évében hunyt el, és a fehérvári egyházban temették el, amelyet ő alapított.¹

A mindössze két mondatra terjedő tudósításnak – szűkszavúsága dacára – van egy figyelemre méltó adata, amely sem az úgynevezett „bővebb” krónikákban, sem a – részben ezek kivonatolásával szerkesztett – „rövidebb” szövegekben, sem pedig az államalapító király legendáiban nem szerepel: hírt ad Imre herceg Ottó nevű testvéréről. Azzal, hogy Istvánnak és Gizellának nem Imre volt az egyetlen gyermeke, eddig is számolt a szakirodalom, ám az Ottó név mindeddig csupán két forrásból volt ismert: egyfelől egy – hol (tévesen) Temesvári Pelbártnak, hol pedig (helyesen) Laskai Osvátnak tulajdonított – sermóból, másfelől egy német nyelven írt krónikából, amelynek a bajor származású Jakob Unrest volt a szerzője. Közös a két kútfőben, hogy megközelítőleg azonos időben: a 15. század legvégén íródtak, késő középkori szövegekről van szó tehát. Laskai adata ismert régebből: már Pray György felhívta rá a figyelmet Szent Imre herceg életét bemutató „történetkritikai értekezésében”.² Unrest művének első – töredékes, ám a Szent István fiaira vonat-

* E helyütt mondok köszönetet Körmendi Tamás és Thoroczkay Gábor egyetemi adjunktusoknak (ELTE BTK) a dolgozat elkészítésében nyújtott segítségükért.

1 Item Sanctus Stephanus, filius Geise, primus rex hunorum post conuersionem (!) ad fidem orthodoxam anno Domini millesimo primo coronatus est, et regnavit XLVI annis, et genuit filios, Emericum et Ottonem, plures enim filios habuit, sed nomina eorum propria non exprimuntur, nam filii ipsius sine haerede et sine coronatione decesserunt. Ipse quidem sanctus rex Stephanus obiit anno Domini millesimo XLVII-mo, in Albensi ecclesia, quam ipse construxit, requiescit. – A jelzetet ld. a 15. jz.-ben.

2 *Georgius Pray: Dissertationes historico-criticae de sanctis Salomone rege et Emerico duce Hungariae.* Landerer, Posonii, 1774. 42. Az adatra Katona István monumentális történeti munkáját böngészve bukkantam rá, ld. *Stephanus Katona: Historia critica regum Hungariae stirpis Arpadianae.* I–VI. Weingand, Pestini, 1779–1783. I. 132.

kozó passzust tartalmazó – kiadása bő évszázaddal később, 1880-ban jelent meg nyomtatásban.³

A 19. század utolsó évtizedeitől egészen a közelmúltig számtalan írás foglalkozott – még ha csak érintőlegesen is – az államalapító király családjával. Voltak történészek, akik kategorikusan elvetették a két kései forrás tanúskodását, mások épp ellenkezőleg, így Ottó herceget fel is vették az Árpádok családfájára; megint mások óvatosabbak voltak, és csupán utaltak az Imre herceg állítólagos testvéreit körüllegő bizonytalanságra. Mindez persze nem véletlen. A kérdés ugyanis korántsem csak úgy tehető fel, megbízhatóak-e vagy sem Laskai és Unrest értesülései; megfogalmazható olyképpen is, forrásszámba vehető-e egyáltalán a két késő középkori mű Szent István korára. Ez utóbbi probléma Laskai prédikációi kapcsán Somogy és Zala vármegyék korai történetével összefüggésben az ezredfordulón is felmerült, és hosszabb polémiához vezetett Kristó Gyula, Solymosi László és Zsoldos Attila között.⁴

Ottó herceg azonban nem csupán a korai Somogy vármegyéről szóló vitának lett szereplője, alakja felbukkant egy másik, az említettnél jóval nagyobb múltra visszatekintő tudományos nézeteltérésben is. Nevezetesen az „ösi” István-életrajzról van szó, amelynek létét már legalább annyian próbálták igazolni, mint ahányan cáfolni.⁵ A több mint egy évszázada zajló polémia egyik résztvevője, Tóth Zoltán volt az, aki Ottó herceget is bevonta a diskurzusba, feltételezve, hogy nem más, mint az elveszett legrégebbi István-*vita* őrizte meg Szent Imre testvéreinek nevét. Laskain és Unresten kívül más forrást, amely Ottóról említést tett volna, ő sem

3 *Franz v. Krones*: Jakob Unrests Bruchstück einer deutschen Chronik von Ungarn. Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 1. (1880) 337–372. A kiadás egy, a hannoveri királyi könyvtárban őrzött kódexen alapult, amelyben azonban a krónika II. Géza halálával megszakadt (ld. uo. 372.). Karl Großmann már 1923-ban felhívta a figyelmet arra, hogy Unrest műveinek egy további kézírata megvan a bécsi Nationalbibliothekban is. Ebben a „magyar krónika” (Ungarische Chronik) intakt formában maradt fenn, ld a kiadást: *Adolf Armbruster*: Jakob Unrests Ungarische Chronik. Revue Roumaine d’Histoire 13. (1974) 473–508. Ez utóbbi editiót – amelyet a hazai középkorászok meglepően kevésszer idéznek – Radek Tünde egy munkájából ismerem: *Tünde Radek*: Das Ungarnbild in der deutschsprachigen Historiographie des Mittelalters. Lang, Frankfurt a. M., 2008. (Budapester Studien zur Literaturwissenschaft 12.) 102.

4 *Zsoldos Attila*: Somogy vármegye kialakulásáról. In: A honfoglaló magyarság állama, kultúrája és az ősi vastermelés. Szerk. Stampler Imre. Dunaferr, Dunaújváros, 1998. 37–50.; *Solymosi László*: Püspöki joghatóság Somogyban a XI. században. Turul 72. (1999) 100–107.; *Kristó Gyula*: Joghatóság Somogy felett Szent István korában. Turul 73. (2000) 2–3.; *Zsoldos Attila*: Somogy megye korai történetének forrásairól. Turul 74. (2001) 45–47.; *Solymosi László*: Püspöki joghatóság a somogyi régió felett Szent István korában. Turul 74. (2001) 38–43.; *Kristó Gyula*: Néhány vármegye kialakulásának kérdéséhez. Századok 136. (2002) 470–473., 483–484.; *Zsoldos Attila*: Somogy és Visegrád megye korai története, valamint a „várelemek spontán expanziója”. Századok 136. (2002) 679–681.; *Kristó Gyula*: Rendszerjelleg a korai középkor kutatásában. Századok 136. (2002) 686–688. Az egyes vitacikkeket – némiképp kivonatolva – egy kötetben ld. Szent István és az államalapítás. Szerk. Veszprémy László. Osiris, Bp., 2002. (Nemzet és emlékezet) 431–481.

5 A vita részletes bemutatása nem e tanulmány feladata. Egyes állomásait röviden ismerteti *Körmendi Tamás*: Szent István király Nagyobb legendájának nyelvvezete. Fons 10. (2003) 73–75., 78–79.

ismert, ám úgy vélte, az adat – sok más egyéb, az „ősi” életrajzból származó információhoz hasonlóan – a 15. század végéig fennmaradhatott.⁶

Miért is nem olyan könnyű elfogadni ezt a feltevést? Hiszen mind a nagyobb legenda, mind ennek nyomán Hartvik, továbbá a krónikaszerkesztmény is világossá teszi, hogy az államalapítónak nem egyetlen fia volt. Utóbbival most nem sokat kezdhünk, hiszen legkorábbi tanúja Kézai a 13. század végéről.⁷ A nála olvasható, bizonyára az V. István-kori gestára visszamenő szövegrészt tartalmazzák – kisebb eltérésekkel – a krónika 14. századi variánsai is.⁸ Fontosabb a legendák tanúskodása. Hartvik műve Kálmán korában íródott, szerzője pedig már ismerte és felhasználta a kisebb és a nagyobb legendát.⁹ A három *vita* textusa meglehetősen pontosan rekonstruálható: a kisebb és a nagyobb legendának 12. századi kézírata is fennmaradt,¹⁰ és – a krónikával ellentétben – az egymásra épülő redakciós fázisok elkülönítésével sem kell bajlódunk. A nagylegenda esetében az is felmerült, hogy már 1083, tehát István király szentté avatása előtt elkészült.¹¹ Három igen régi forrásról van szó tehát, amelyekben (az is) közös, hogy Ottó hercegről semmiféle említést nem tesznek. Velük szemben 15. század végi kútfők tudósításait elfogadni, pontosabban azok hitelességét bebizonyítani – cseppet sem irigylésre méltó vállalkozás.

Tovább nehezíti a helyzetet, hogy Unrest *Magyar krónikájának* mintáját vagy mintáit mindeddig nem sikerült megnyugtatóan azonosítani.¹² Laskai esetében könnyebb dolgunk van: az elmúlt évtizedben Kertész Balázs számos tanulmányában vizsgálta, hogy prédikációi összeállításához mely hazai történeti műveket

6 *Tóth Zoltán*: Szent István legrégebbi életirata nyomán (I. Mátyás Flórián Ranzanus-problémája). *Századok* 81. (1947) 64–67., 76–77.

7 *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum*. I–II. Ed. Emericus Szentpétery. Typ. Univ., Bp., 1937–1938. (Böv. reprint: Bp., 1999.; = SRH) I. 172.

8 A Budai és a Képes Krónika családjának kézíratai (SRH I. 312.), a Pozsonyi Krónika (SRH II. 36.) és Mügelni Henrik német nyelvű krónikafordítása egyaránt (SRH 145.).

9 A legenda keletkezési idejét Thoroczkay Gábor 1097 és 1103 között állapította meg (ez időszakon belül is legvalószínűbbnek az 1097 és 1099 közti időt tartotta), ld. *Uő*: Megjegyzések a Hartvik-féle Szent István-legenda datálásának kérdéséhez. In: *Uő*: Írások az Árpád-korról. Történeti és historiográfiai tanulmányok. L'Harmattan, Bp., 2009. (TDI Könyvek 9.) 67–87. E datálást Gerics József és Ladányi Erzsébet bírálta, ld. *Uők*: A Hartvik legenda keletkezési körülményeiről. *Magyar Könyvszemle* 120. (2004) 317–324. Vö. még *Thoroczkay Gábor*: Még egyszer a Hartvik-féle Szent István-legenda datálásáról. *Magyar Könyvszemle* 121. (2005) 213–218.

10 SRH II. 369., vö. *Körmendi T.*: i. m. (5. jz.) 65–66.

11 Ld. mindenekelőtt Körmendi Tamás historiográfiai áttekintését (*Uő*: i. m. [5. jz.] 65–80.). Tanulmányának megjelenése óta *Gerics J.–Ladányi E.*: i. m. (9. jz.) 319. – számos elődjükhöz hasonlóan – szintén elutasították azt a nézetet, mely szerint a nagyobb legenda ránk maradt formájában csonka, ám szövege a Hartvik-féle *vita*ból rekonstruálható. Ugyanezen problémakör újragondolásának szükségességére hívta fel a figyelmet nemrégiben *Thoroczkay Gábor*: A magyar krónikairódom kezdeteiről. In: *Aktualitások a magyar középkorkutatásban*. Szerk. Font Márta–Fedele Tamás–Kiss Gergely. PTE BTK Törttud. Int., Pécs, 2010. 25–27.

12 *Krones, F. v.*: i. m. (3. jz.) 352–353. utalt arra, hogy Unrest – elvben – ismerhette a Hess-féle Budai Krónikát, valamint Thuróczy művét is. Összességében mégis azt tartotta valószínűbbnek, hogy a szerző egy ma már ismeretlen magyar krónikát (vagy krónikákat) dolgozott fel munkájában. *Armbruster, A.*: i. m. (3. jz.) 476–477. ugyanezt hangsúlyozta.

használhatta a ferences szerzetes. Ugyanő 2008-ban a *Századok* hasábjain közzétett értekezésében felélesztette a már említett, Somogy vármegye korai történetével kapcsolatos vitát, állítván, hogy nem állja meg a helyét ama elképzelés, mely szerint Laskai ma már ismeretlen Árpád-kori forrásokhoz is hozzájuthatott.¹³ Vele szemben Zsoldos Attila saját korábbi álláspontját védelmezve éppen ellenkezőleg érvelt.¹⁴ E rövid diskurzusban a késő középkori források szavahihetősége és a feltételezett „ősi” István-életrajz mellett Ottó herceg is komoly szerephez jutott.

Új forrás, amely Imre herceg testvérének nevét említette volna, tudomásom szerint 1880 óta nem bukkant elő. A most szerencsés módon kezembe került krónikaszcöveg jó okkal datálható mind Laskai, mind pedig Unrest művének megszületésénél korábbra. A továbbiakban ezért elsőként arra keresem a választ, van-e kapcsolat – és ha igen, miféle – a három kútfő között. Ezt követően – ismerve már a szövegösszevetés eredményeit – megkísérlem rekonstruálni, miként tudhattak késő középkori szerzők Imre herceg testvérének nevérol, és ezzel összefüggésben fogok kitérni e hagyomány megbízhatóságára is.

*

A krónikaszcöveg egy nagyrészt 15–16. századi törvények másolatait tartalmazó kéziratos kolligátumban található, amely mai formáját az 1500-as évek legvégén nyerhette el. A kötet a herceg Esterházy-levéltárban maradt fenn, ennek részeként került a Magyar Országos Levéltárba.¹⁵ Középkori dekrétumaink modern kritikai kiadásai, valamint a kora Árpád-kori törvényhozás egykori jeles kutatója, Jánosi Monika már ismerték a kódexet, ám arról, hogy ez nem csupán dekrétumszcövegeket tartalmaz, mindeddig szó sem esett.¹⁶

A kéziratban valójában két rövid krónika is található, mindkettőt egyazon scriptor másolta le. Az első szöveg¹⁷ forrását nem tüntette fel, de ez címe – *Origo gentis Hungarorum* – alapján az 1565-ben kalocsai érsekként elhunyt Gregoriánczi Pál egyik rövid krónikájával azonosítható, amelynek számos további – kiadatlan –

13 *Kertész Balázs*: Laskai Osvát és a Kartauzi Névtelen magyarországi forrásairól. Feltételezett elbeszélő művek használatának problémája. *Századok* 142. (2008) 474–490. (Itt egy rövid bevezetőben megtalálhatóak a témával kapcsolatos korábbi publikációinak adatai is.)

14 *Zsoldos Attila*: Elveszett források, paraszt urak és Ottó herceg. Somogy (és Zala) megye korai történetének ismeretéhez. *Századok* 142. (2008) 490–497.

15 Magyar Országos Levéltár (Budapest; = MOL) P 108 Hg. Esterházy-levéltár, Repositorium, rep. 71. nr. 13. (= Cod. Esterházy). A kötetben számos scriptor keze azonosítható, emellett a lapok eltérő méretéből és az ívfüzetek rendszertelenségéből is kitűnik, hogy a kódexet számos másolatból utólag kötötték egybe.

16 *Decreta Regni Hungariae 1301–1457*. Ed. Franciscus Döry–Georgius Bónis–Vera Bácskai. Akadémiai, Bp., 1976. (Publicationes Archivi Nationalis Hungarici II.: Fontes 11.) 67.; *Decreta Regni Hungariae 1458–1490*. Ed. Franciscus Döry–Georgius Bónis–Geisa Érszegi–Susanna Teke. Akadémiai, Bp., 1989. (= DRH 1458–1490) (Publicationes Archivi Nationalis Hungarici II.: Fontes 19.) 73. A kódexről részletes leírást nem adtak. Jánosi Monika is említést tett róla (*Uő*: A Szent István törvényeit tartalmazó kódexek. *Magyar Könyvszemle* 94. [1978] 251.), ám mivel a kódex Árpád-kori törvények szövegét nem őrizte meg, vele a továbbiakban nem foglalkozott.

17 Cod. Esterházy p. 357–370.

másolata van.¹⁸ A művet Bél Mátyás publikálta először, erről nemrégiben magyar fordítás is készült.¹⁹ Gregoriánczi e munkájának legkorábbi variánsa az utóbb róla elnevezett kódexben található meg, amely 1558 előtt elkészült.²⁰ A szakirodalomban leggyakrabban idézett Bél-féle editio már egy olyan későbbi másolaton alapult, amely Ferdinánd haláláról is beszámolt.²¹ Az Esterházy-kódex variánsa még tovább: egészen 1577-ig vezeti a történetet. Ez esetünkben azért bír jelentőséggel, mert támpontot biztosít az írnok tevékenységének – legalább többé-kevésbé pontos – időbeni meghatározásához.

Midőn ugyanis Gregoriánczi krónikájával végzett, a scriptor egy újabb elbeszélő szöveg másolásához kezdett hozzá. (Azt, hogy az akkor már elhunyt kalocsai érsek művének melyik kézírata feküdt előtte, továbbá hogy annak „törzsszövegét” ő egészítette-e ki Miksa és Rudolf korával, utólag megállapítani nem lehet.) Ez a második mű tartalmazza Ottó herceg nevét is. Eredetileg a *Sequitur de regibus* címet viselte, ám ezt a másoló – magyarázatként, indoklásként, miért másol le a Gregoriánczi-féle szöveg után még egy krónikát – egy másikkal is kiegészítette, amelyből egyúttal kiderül, hogy ez az elbeszélés eredetileg Mátyás 1464. évi, úgynevezett koronázási dekrétuma egy példányának végére volt lejegyezve.²²

Sem a koronázási dekrétum máig fennmaradt két eredeti, pergamenre írt oklevélén, sem azokhoz csatolva, sem pedig az 1486. évi dekrétum nyomtatott variánsának ma ismert példányaihoz kötve nem találtam a krónikát, így azt – legalábbis jelenlegi ismereteim szerint – csupán e 16. század végi másolat tartotta fenn.²³

18 *Kulcsár Péter*: Inventarium de operibus litterariis ad res Hungaricas pertinentiis ab initiis usque ad annum 1700 – A magyar történeti irodalom lelőhelyjegyzéke a kezdetektől 1700-ig. Balassi, Bp., 2003. 205. A lelőhelylistában a most vizsgált kódex nem szerepel.

19 Pauli Gregorianczi Zagrabienensis et Jauriensis episcopi Breviarium rerum Hungaricarum historico-geographicum. Ed. Matthias Belius. Royer, Posonii, 1746. 85–95. (a történeti rész). Vö. *Krónikáink magyarul*. I–III. Vál., ford. Kulcsár Péter. Balassi, Bp., 2006–2007. (Történelmi források 3.) II. 109–119.

20 *Jánosi Monika*: Gregoriánczi Pál kéziratosszöveggyűjteménye a 16. század közepéről. Magyar Könyvszemle 104. (1988) 54–58., 59.: 47. jz. Ez a kódex *Kulcsár P.*: i. m. (18. jz.) 205. lapján – hibásan – 17. századi kéziratként szerepel. Rokay Péter, aki Gregoriánczi művét a Knauz-krónikával is összefüggésbe hozta, a kötetet – egy félreértés folytán – lappangóként tartja nyilván (*Uő*: *Krónikatanulmányok*. Ethnica, Debrecen, 1999. 134–143., kül. 135.).

21 *Bartonek Emma*: Fejezetek a XVI–XVII. századi magyarországi történetírás történetéből. Kéziratgyűjtemény. S. a. r. Ritoók Zsigmondné. MTA Kvt., Bp., 1975. 129.; *Jánosi M.*: Gregoriánczi Pál i. m. (20. jz.) 59.: 47. jz. Újabban – Rokay Péteren kívül – Szabados György is a Bél-féle kiadást vette kutatásai alapjául (*Szabados György*: A magyar történelem kezdeteiről. Az előidő-szemlélet hangsúlyváltásai a XV–XVIII. században. Balassi, Bp., 2006. 75–77.).

22 Alia descriptio de origine Regum Hungariae, in fine decreti Mathiae regis anni 1464 in pergamineo denotata, circa impressum decretum eiusdem Mathiae regis anni 1486 intrologati. Hoc, prout sequitur, modo habetur. – Cod. Esterházy p. 371.

23 Az 1464. évi dekrétumnak két eredeti példánya ismert, ld. MOL Diplomatakai Levéltár 15 678/1., 15 678/2., vö. DRH 1458–1490 141. További eredeti oklevelek vagy egykorú másolatok már Kovachich Márton Györgynek sem álltak rendelkezésére, ld. a fia neve alatt megjelent művét: *Iosephus Nicolaus Kovachich*: Lectiones variantes decretorum inlyti Regni Hungariae. Trattner, Pestini, 1816. 20. – Az 1486. évi törvényre ld. Gesamtkatalog der Wiegendrucke (<http://www.gesamtkatalogderwiegendrucke.de/> – a letöltés ideje: 2012. dec. 8.) M43616 és M43619. sz.;

A következő kérdés, amely tisztázásra vár: vajon mikor jegyezték le a szöveg eredeti formáját? Fentebb már láttuk, hogy a ma ismert kópia leghamarabb 1577-ben készülhetett. Abból azonban, hogy a krónikát az 1464. évi törvény egy példányára (még hozzá pergamenre írt, tehát könnyen lehet, hogy eredeti példányára) írták le, nemkülönben abból, hogy a mű utolsó bejegyzése éppen Mátyás koronázását említi, sokkal inkább arra következtethetünk, hogy a szöveget a 15. század második felében írták, sőt könnyen meglehet, hogy nem sokkal az 1464. évi koronázás után.²⁴ (A forrás keltezését Unrest krónikája is segíti, erre a továbbiakban még rá fogok mutatni.)

Mielőtt gondolatmenetemet folytatnám, érdemes röviden kitérni arra, miként értékelte eddig a szakirodalom Laskai és Unrest Ottó hercegről tudósító sorainak kapcsolatát. Legújabbban Zsoldos Attila vetette fel, hogy a német krónikás Imre herceg testvérének nevére bajorországi hagyományból szerezhetett tudomást, vagy akár Laskai művének ismeretében is dolgozhatott.²⁵ Az 1958-ban elhunyt, történeti irodalommal is foglalkozó hadtörténész Tóth Zoltán korábban Laskai, Unrest, Bonfini és Ranzanus munkáinak Szent István fiaira vonatkozó passzusait összevetvén filológiai érvekkel igyekezett kimutatni, hogy a 15. század legvégén alkotó szerzők egymás műveit – ez esetben! – nem használták fel, „kategorikus imperativus tehát egy [...] ismeretlen szövegezés elébüktözése”.²⁶ A Tóthnak e cikket komoly kritikával illető Csóka J. Lajos – miként Zsoldos Attila erre külön fel is hívta a figyelmet – az Ottó hercegre vonatkozó fejtegetésekre egyáltalán nem reflektált.²⁷ A szövegkapcsolatokat érintő újabb szempont Bonfini művének alaposabb vizsgálatakor sem merült fel, bár ezt – tekintve, hogy a humanista szerzőnél nem szerepel Imre herceg testvérének neve – természetesen nem hiányolom.²⁸ Arról, hogy Unrest *Magyar krónikájának* konkrét forrásait – egy kivételtől eltekintve²⁹ – az eddigi kutatás nem hozta felszínre, fentebb már szóltam. Lássuk most hát, hogyan illeszthető be az újabb krónika az Ottó herceget említő kútfők sorába.

Catalogus incunabulorum quae in bibliothecis publicis Hungariae asservantur. I–II. Ed. Géza Sajó–Erzsébet Soltész. Akadémiai, Bp., 1970. I. 340.; *Soltész Zoltánné*: Incunabula Hungarica. III. Constitutiones incliti regni Hungariae. Magyar Könyvszemle 87. (1971) 270–280.

24 E helyütt jegyzem meg, hogy az első pillantásra talán különösnek tűnő jelenségre, ti. a törvény-szövegek és a krónikák esetenként szoros kapcsolatára nem ez az egyetlen eset szolgált példát. Erre egyébiránt már röviden utalt pl. *Bartoniek E.*: i. m. (21. jz.) 125–126., példaként hozva a Quadripartitum szövegébe illesztett rövid királyéletrajzokat, továbbá a Képes Krónika szövegének egy variánsát, valamint legkorábbi törvényeinket együtt megőrző Thuróczy-kódexet.

25 *Zsoldos A.*: Elvesztett források i. m. (14. jz.) 497.

26 *Tóth Z.*: i. m. (6. jz.) 65–66.

27 *Csóka J. Lajos*: A latin nyelvű történeti irodalom kialakulása Magyarországon a XI–XIV. században. Akadémiai, Bp., 1967. (Irodalomtörténeti Könyvtár 20.) 623–640., vö. *Zsoldos A.*: Elvesztett források i. m. (14. jz.) 496.: 31. jz.

28 *Kulcsár Péter*: Bonfini magyar történetének forrásai és keletkezése. Akadémiai, Bp., 1973. (Humanizmus és reformáció 1.) 53–56.

29 *Rokay P.*: i. m. (20. jz.) 148–149.

Hg. Esterházy-kódex

Item Sanctus Stephanus, filius Geise, primus rex hunorum post conuerssionem (!) ad fidem orthodoxam anno Domini millesimo primo coronatus est, et regnavit XLVI annis, et genuit filios, Emericum et Ottonem, plures enim filios habuit, sed nomina eorum propria non exprimuntur, nam filij ipsius sine haerede et sine coronatione decesserunt. Ipse quidem Sanctus rex Stephanus obijt anno Domini millesimo XLVIIo, in Albensi ecclesia, quam ipse construxit, requiescit.

Jakob Unrest

Der heylig kunig Steffan, Gyeysla sun, was erst kristenlich kunig zw Vnngern, der von wegn des cristenlich gelaubens von Got begabt wart mit der heylign englishen kron, damit ward er gekront, da man zalt nach Cristi gepurt tausnt vnd ain jar. Dem gab der heylig sanndt kayser Hainreich sein leiblichs schwester, genant Gala, zw ainer hausfrawn; damit gepert er Emericum vnd Ottonem vnd ander sun mer, die hie nicht genant sind, vnd sind all sein sun vngekrönt vnd an erbn vergangen, sunder er selbst hat in der lieb gots regiert XLVI jar vnd ist von diser welt geschaidn, als man zalt tausnt XLVII jar, vnd ward begrabn zw Stuelweyssenburg jnn vnser frawn kirchn, die er selber von erst gepawt hat vnd mit grossem guet vnd reichtumb gestift vnd begabt vnd mit grosser freihait gefreyt fur all annder kirchen in Vngerlandt. Darumb halt in die Vngern fur im zwelfpottn.

Laskai Osvát

Secundo denique ipsius operatio perfecta claruit in morte, nam filii sui parvuli, videlicet Otto et alii, quorum nomina tacentur, diu ante mortem regis decesserunt, solus beatus dux Emericus remanserat, quem credebat post se regnaturum.

Futó pillantás is meggyőz arról, hogy esetleges szövegátvételtől csakis az Esterházy-kódex krónikája és Unrest elbeszélése közt lehet szó: mondandójukat hasonló rendszerben építik fel, az Államalapítóról ugyanazokat az adatokat említik meg – a német szöveg azonban részletesebb. Vajon Unrest használta az Esterházy-kódexben fennmaradt forrás egy másik, értelemszerűen régebbi, 15. századi másolatát és bővítette azt valamely más mintából, vagy már egy eleve bővebb latin elbeszélést használt fel? Netalántán éppen fordítva, arról lenne szó, hogy az Esterházy-kódex krónikája az Unrest-féle szöveg kivonata?

A legutóbbi ötlet csakis akkor fordulhat meg az olvasó fejében, ha nem győzték meg korábbi érveim a latin szöveg Mátyás kori datálását illetően, ezért a forrás 16. század végi másolat mivoltából indul ki. Effajta gondolatmenetnek azonban gyorsan elejét vehetjük, egyértelmű ugyanis, hogy a latin krónikának Unrest mű-

vénél korábban kellett íródnia. Nem pusztán a már egyszer felsorolt logikai következtetések igazolják ezt, hanem egy meglehetősen hosszú, csaknem szó szerint egyező szövegrész is – amely egyébiránt a Karintiában élt krónikás alkotásaival foglalkozó kutatók számára sem érdektelen, lévén most már az *Ungarische Chronik* eddigi legterjedelmesebb azonosított forrása.

Hg. Esterházy-kódex

Item in secundo ingressu hungarorum in pannoniam, primus et principalis ac dicioꝝ fuit inter alios capitaneos Arbat filius Almi, cuius mater, scilicet Almi, dum cum eodem pregnans esset in somno eius dictum fuit ei, quod de lumbis eius gloriosi reges et duces propagarentur, quod postea successivis temporibus ita factum fuit. Nam sancti reges et duces Hungariae, videlicet Stephanus et Ladislaus ac Emericus etc. de fructu ventris eiusdem mulieris processerunt. Et quia somnium in lingua Hungarica alom dicitur, ideo Almus vocatus est. Ipseque Arpad et sui prodecessores utebantur quadam speciali dignitatem in Scitia, et hanc habuit ipsius generatio dignitatem, ut unus de ipsa generatione in expedicione exercituali cum sua turma anteiret, in reditu vero retrocederet, et illa etiam utebatur ipse Arpad, dum cum exercitu in Panoniam veniebat, et etiam obtenta Panonia semper taliter usus est, et propter hanc dignitatem meruit eligere primum locum habitacionis in Panonia videlicet montem Noe prope Baro[k]hegl et ibi fixit castrum suum tanquam primus dux, postea scilicet rex Stephanus, qui de ipso Arpad processit, sedem Albensem prope eundem locum fundatus, quod est sedes seu locus coronationis omnium regum Hungariae propter electionem primi capitanei seu ducis rationibus ex predictis (?), a quo Arpad progeniti sunt omnes reges et duces Hungariae tempore usque Mariam reginam filiam ducis Ludovici, in ipsa enim defecit semen ipsius Arpad. Almus pater ipsius Arpad in metis Erdel per ruthenos et braccos et valachos in prelio est occisus, non enim potuit Panoniam introire.

Ungarische Chronik

Der erst furst Arpad was der mächtigist vnder den syben haubtlewtn; vnd da das sein mueter, ein haydnin, swanger was, da drawmt jr, es solten von jrm leib geborn werden loblich kunig vnd fursten, als darnach geschach an dem heiligen künig sandt Steffan, an kunig Laßla, an kunig Emerico; die künig wurdn all geborn von dem stam Arpad vnd seiner mueter geschlacht, darumb ward er Arpad und Almus genant von wegn seiner mueter trawm, wan ein traum ist vngrisch genant Almus. Darnach ward er genant Arpad Almus. Derselb fürst Arpad vnd seine vordern hettn in dem landt Scicia die freyhait, das sy in alln raysn vnd vechtn den vorzug hettn am auszug vnd haim zug. Die selb freyhait hett Arpad auch an dem zug gen Pannonia, jnn das landt, darumb ward jm die wall gebenn ain stat im landt zu erwelen, da er sein wonung habn solt; do erwelt er im ain statt genant Noeperg, nahnt bey Garninheg (!). Da pawt er ein vesten als der erst furst nach dem andern ein zug gen Pannonia. Darnach pawt der heylig kunig sand Steffan an die selbn statt ein statt vnd nant sey Alben, darnach ward sy genant Albaregio. Nun ist sy genant Stuelweissenburg. Dasselbs hin setzt der heylig kunig sand Steffan den kunigklichn stuel zw Vngern vnd nahnt da pey hat sanndt Steffan kunig geordnt der kunig von Vnngern kronung von wegen des ersten fursten Arpad, wie vor geschribn stet. Von desselbn Arpad stann all kunig vnd furstn geborn vntz auf die kunigin, genant Maria, die darnach zw Vngern kunigin gewesn ist, wann sy was kunig Ludweichs von Vngern erbtochter. Da nam kunig Arpad geschlacht ab. Arpad vater ward am ein zug gen Pannonia von den Rewssn vnd Walachen erschlagen.

A szövegátvétel iránya nem lehet vitás. A latin szövegben – a bővebb krónikáinkkal megegyezően – helyesen szerepel az álom–Álmos-etimológia, ezzel ellentétben Unrest forrását jól láthatóan nem értette meg, így Álmos és Árpád alakját összemosta egymással.³⁰ Ebből pedig világosan látható, hogy az Esterházy-kódex krónikájának eredeti variánsa mindenképp korábban íródott Unrest művénel, joggal keltezhetjük tehát Mátyás korába. Am lehetett-e ez az eredeti variáns, vagy annak akár egy későbbi, de még 15. századi másolata a karintiai krónikás elbeszélésének mintája?

A fenti hosszú szövegpárhuzam támogatná ezt a feltevést, ám a két forrás Szent Istvánról szóló passzusai már óvatosságra intenek. Unrest krónikája ugyanis bővebb információkkal szolgál az Államalapító uralkodásáról. Melyek is ezek az Esterházy-kódex krónikájához képest többletként azonosítható adatok? A német szöveg tud Gizelláról – még ha nevét hibásan is írja le –, részletesebben szól a fehérvári egyházzal, valamint megjegyzi, hogy Istvánt a magyarok apostoluknak tartották. Még ha fel is tesszük, hogy ezek közismert tények voltak, így Unrest maga is bővíthette szűkszavú forrását, az István után következő királyok életrajzait olvasva világosan kitűnik, hogy a német krónika vagy valamilyen bővebb szöveget fordít, vagy több kútfő adatait kompilálja. A kérdésben aligha fogunk valaha is tisztán látni, de annyi bizonyos, hogy a korban jó néhány olyan krónikás jellegű elbeszélés foroghatott még közkézen, amely az Ottó nevet tartalmazta.

A három forrásunk összevetése után azt kell tehát mondanunk, hogy egyik sem forrása a másíknak, vagyis nem tudjuk őket sztemmába rendezni. Annyi viszont bizonyos, hogy a 15. század második felében mindenekelőtt királylajstromszerű krónikákban bukkant elő a név: erről tanúskodik az Esterházy-kódex szövege, Unrest kompilációja, valamint feltehetően egy hasonló elbeszélésből ismerhette azt Laskai Osvát is.³¹

*

Fordítsuk most figyelmünket az Esterházy-kódex krónikájára. Három forrásunk közül ez a legrégebbi. Magától értetődik, hogy magának az Ottó névnek a vizsgálatával semmire sem megyünk. Az egyetlen – bár biztos sikert nem ígérő – lehetőség, hogy a krónikaszöveg *egészét* vesszük görcső alá, annak próbáljuk feltérképezni lehetséges mintáját vagy mintáit, így próbálván kikövetkeztetni az Imre herceg testvéréről beszámoló tudósítás eredetét.

Az Államalapítóról szóló rövid szakaszból a következő konkrét adatokat gyűjthetjük ki: Istvánt, a magyarok első királyát, 1001-ben koronázták meg; 46 évig uralkodott; több fia volt, köztük Ottó és Imre; 1047-ben halt meg; Székesfehérvárott temették el. István uralkodásáról ugyanezekkel az adatokkal és hason-

³⁰ Hogy itt nem a későbbi másolatok tévesztéséről van szó, jól mutatja, hogy a szöveg egy-két apró eltérést leszámítva a krónika mindkét máig fennmaradt kéziratában teljesen megegyezik. Vö. *Armbruster, A.*: i. m. (3. jz.) 485. és *Krones, F.* v.: i. m. (3. jz.) 359–360.

³¹ *Tóth Z.*: i. m. (6. jz.) 76–77., vö. még *Kertész Balázs*: Laskai Osvát a magyarok pannóniai bejövételéről. *Anonymus gesztájának utóéletéhez.* Magyar Könyvszemle 121. (2005) 375–376.

ló tömörséggel a Knauz-krónika családjának variánsai számolnak be, csupán az Ottó név hiányzik belőlük. Ezek a szövegek legnagyobb részét a bővebb krónikák kivonatai.³² Ha a Knauz-féle krónikákat a magunk elbeszélésével összehasonlítjuk, rengeteg egyezést, még hozzá szövegszerű egyezést láthatunk. Az életrajzok Istvánnal kezdődően egészen Nagy Lajosig legnagyobb részét a fentebb említett krónikacsoportban megőrzöttekkel csengenek össze. Ez a hosszú szakasz képezi – egy hozzá kapcsolódó rövid bevezetővel együtt, melyről még szó esik – rövid krónikánk „törzsszövegét”. Ebben a részben is találunk azonban olyan adatokat, amelyek a Knauz-féle szövegekben nincsenek benne: részletesen értesülünk Péternek és előkelőinek kegyetlenkedéseiről,³³ I. Andrásról megtudjuk, miért nevezték „Fehér”-nek;³⁴ Salamonnal kapcsolatban szó esik egyrészt arról, hogy Szent László idejében szerzetesi ruhában bukkant fel Fehérvárott szegények között, ahogy arról is, hogy Kálmán uralma alatt is látták Magyarországon, majd örökre eltűnt.³⁵ Kálmán uralmáról kiderül, hogy „sok rossz dolog” esett ezen időkben.³⁶ Károly Róbertnek először származásáról értesülünk a Knauz-féle krónikáknál bővebben,³⁷ majd a feleségeiről és gyermekeiről szóló tudósítás esetében is ez a helyzet.³⁸ Meg-

32 A „krónikacsalád” a nevét onnét kapta, hogy egyik variánsát Knauz Nándor fedezte fel a zágrábi érseki könyvtárban. Kritikai kiadása csak az Árpád-kori részeknek van, ezt Bartoniek Emma készítette (SRH II. 321–345.). Ő ehhez azt az öt kéziratot használta fel, amely a korban ismert volt. Azóta három újabb kézirat is felbukkant, az ezekben fennmaradt szövegek viszont igen szoros rokonságban állnak egymással, tartalmilag pedig az eddig ismert szövegekhez képest szinte semmi újjal nem szolgálnak. Az egyik példányt Jánosi Monika találta meg (*Uő: A Szent István törvényeit tartalmazó kódexek i. m. [16. jz.] 232–233.*), a másodikat Kertész Balázs (*Uő: Magyar vonatkozású kéziratok törvénygyűjtemény a Bajor Állami Könyvtárban. A Kollár-féle első kódex másolata. Magyar Könyvszemle 127. [2011] 33–34., 46.*), a harmadikat pedig e sorok írója a lőcsei városi levéltárban (*Mikó Gábor: Mátyás király „krónikás könyve” egy 16. századi törvénygyűjtemény margóján. In: Tiszteletkőr. Történeti tanulmányok Draskóczy István egyetemi tanár 60. születésnapjára. Szerk. Mikó Gábor–Péterfi Bence–Vadas András. Eötvös, Bp., 2012. 573–586., bővebb irodalommal). Vö. még 19. jz.*

33 *Ipsē Petrus priusquam factus est rex, omnem regie serenitatis abiecit, et theutonico furore seviens nobiles Hungarie aspernabatur, bona terre superbo oculo et insaciabili corde cum theutonicis beluina feritate rugiendo et cum latinis nundinum garulitate inmitantibus devorabant.*

34 *Item post ipsum Petrum regnavit Andreas primus, qui Albus nominatus est, eo quod canus erat, quando coronatus est.*

35 *Item [...] regnavit Ladislaus rex, [...] de cuius manu in Alba Regali Salamon in habitu monachali inter alios pauperes sumpsit elemosinam; Item [...] regnavit Colomanus [...], vivente adhuc Salomone, qui intravit religionem tempore Sancti Ladislai regis, et visus est in Hungaria tempore istius Colomani, amplius non est visus in Hungaria.*

36 *Item [...] regnavit Colomanus [...], sub cuius imperio multa mala sunt perpetrata.*

37 *Item post ipsum regnavit Stephanus quartus, filius eius duobus annis, et genuit filium Ladislaum et filia Mariam, quae fuit nupta Carolo Claudio filio Caroli Magni, qui etiam ex donacioni ecclesiae romani fuit rex Siciliae, de qua genuit Carolum Marcellum, quam (!) Carolus Marcellus ex filia imperatoris Rudolphi Clementius (!) nomine genuit Carobertum, quasi Carolum Robertum, quem hungaria vocavat Carolum. (Vö. SRH I. 478.) – A dőllettel szedett részt a Knauz-krónika kéziratjai nem tartalmazzák, vö. SRH II. 340.*

38 *Item [...] regnavit Carolus [...] XLII. annis, et genuit sex filios: unum Colomanum episcopum Iauriensem, quem habuit de concubina, quam acceperat de magna insula Danubii, tandem de domina Elizabeth filia Ladislai regis Polonorum tercia, scilicet sua coniuge genuit Carolum et Ladislaum,*

tudjuk, hogy Ottót, Károly Róbert ellenfelét kiűzték az országból, ám előtte még (Kán) László erdélyi vajda fogságában volt, aki elvette tőle és magánál tartotta az ország koronáját. Végül egy rövid megjegyzést olvashatunk Csák Mátéről.³⁹ Megfontolandónak tűnik: ha a fenti „kiegészítések” egyetlen forrásból származnak, abban kellene keresnünk az Ottó név eredetét is.

A Péterről szóló részt mellőzzük, hiszen a szövegünkben szereplő többletinformációkat mind a Budai, mind a Képes Krónika kéziratai tartalmazzák.⁴⁰ Az András melléknevére vonatkozó magyarázatnak semmilyen más forrásban nem tudtam nyomára akadni. Salamon Kálmán-kori megjelenéséről tud a krónikakánon, ám arról, hogy László idejében is felbukkant volna, csak Kézainál, Mügelni Henrik krónikafordításában, továbbá a Dubniczi Krónikában olvashatunk.⁴¹ A Kálmán uralmára vonatkozó rövid megjegyzést tartalmazzák a bővebb szövegek, ám az éppen a Hess-féle nyomtatványból és a Dubniczi Krónikából hiányzik.⁴² A Károly Róbert származását leíró passzus megfelel a bővebb krónikák szövegének.⁴³ A gyermekeiről szóló részben különösen a Kálmánra vonatkozó mondat érdekes: erről a fiáról szóló tudósítás hiányzik mind a Budai, mind a Képes Krónika kézírataiból, megtaláljuk ellenben a Pozsonyi Krónikában, a Dubniczi Krónikában, továbbá Mügelni Henriknél is. Az előbbi kettő nem szól Kálmán későbbi tisztességéről, ellenben fogalmazásuk majdhogynem szó szerint megegyezik krónikánk szövegével,⁴⁴ a német krónikás említi Kálmán győri püspökségét, mondata azonban másként hiányos.⁴⁵ Végül az Ottóról és Csák Mátéről szóló részeket megtaláljuk a bővebb krónikákban.

Krónikánk egyes „többletinformációi” tehát megtalálhatóak a Budai és a Képes Krónika kódexeiben. Ellenben Salamon László-kori megjelenése, valamint Kálmán, Károly Róbert fia együtt csak Mügelni Henriknél és a Dubniczi Krónikában szerepel. Domanovszky három részből álló, igen alapos tanulmányában igazolta, hogy a Dubniczi Krónika szövegének jelentős része a Hess-féle nyomtat-

qui Carolus in eodem anno quo natus est, Ladislaus vero quinto post suam nativitatem decesserat. Postea de eadem domina item genuit Ludovicum, Andream ducem Calabrie et Stephanum. De primis autem duabus uxoribus, scilicet de domina Maria filia Cazmery regis Polonie, et Beatrice sorore regis Bohemorum proles non habuit. – A Knauz-krónika variánsai e passzusból csupán a dőlttel szedett részt tartalmazzák, azt is eltérő környezetben és más szavakkal, vö. SRH II. 343.

39 Otto dux Bavarie [...] regnavit tribus annis, tandem per Ladislaum Waywodam Transiluanum captus est spoliatus, expellitur, et sic corona ipsa per Ladislaum Waywodam restituta est, Matheoque de Trenchinio defuncto ipse Carolus usque finem vite sue faeliciter regnavit. – A Knauz-krónika kéziratai ezekről az eseményekről hallgatnak, vö. SRH II. 343.

40 SRH I. 323–324.

41 SRH I. 181., 411., II. 191.

42 SRH I. 420–421., II. 193.

43 Vö. 37. jz. Mügelni Henriknél ellenben ez a rész hiányzik.

44 Vö. 38. jz. Pozsonyi Krónika: „Eodem anno rex habuit filium de concubria (!) sua, quam acceperat de magna insula Donubii, quem appellavit Colomanum.” (SRH II. 50.) Dubniczi Krónika: „Eodem anno rex habuit de concubina sua, quam acceperat de magna insula Danubii, filium, quem appellavit Colomanum.” (SRH I. 490.)

45 In dem selben jar het der kunig einen sun pey seiner ammen und nante den Coloman und macht in bischoff zu Rab. – SRH II. 217.

vány másolata, bár egyes szakaszai arra utalnak, hogy másolójának egy, a Képes Krónika variánsát követő kézirat is a kezében lehetett.⁴⁶ A fenti két adatról (néhány másikkal együtt) úgy vélekedett, hogy azok valamely más forrásból szivároghattak az elbeszélésbe.⁴⁷ Ez a kútfő nyilván *nem* Mügelni Henrik krónikája volt. A német íróról ellenben tudjuk, hogy krónikafordítását egy olyan latin variánsról készítette, amely helyenként bővebb volt a Budai és a Képes Krónikáknál.⁴⁸ Ha mindehhez hozzátesszük Ottó herceg nevét, továbbá esetleg I. András nevének különös, más-honnét nem ismert magyarzatát is, feltehetjük, hogy krónikánk, Mügelni Henrik egykori forrása, továbbá a Pozsonyi és a Dubniczi Krónikák egyaránt különböző töredékeket őriztek meg egy (vagy több) mára fenn nem maradt, bővebb elbeszélésből.⁴⁹

Nézzük, módosítják-e ezt a képet a krónika utolsó, Nagy Lajost követő életrajzai. A Knauz-féle szövegek öt kiadott kézírata e helyütt (is) két csoportra osztható.⁵⁰ Egyik részük meglehetősen rövid elbeszélésekből áll, másik részük valamivel bővebb tudósításokkal szolgál – miként erre már Domanovszky is felhívta a figyelmet.⁵¹ A rövidebb elbeszélések három kéziratban találhatóak meg, ezek mind-egyikét kiadták már a 19. században, teljes terjedelmükben.⁵² A részletesebb (ám ez csak Mária királynő életrajza után igaz!) elbeszélést két manuscriptum tartotta fenn, egyiküket jelenleg Bécsben, másikukat pedig Münchenben őrzik. Azonban ezeknek a szövege csak a *Scriptores* lapjain jelent meg, amely Mária királynő halálával megszakítja a krónika közlését. Ha az ezután következő, kiadatlan életrajzokat végigolvassuk, arra leszünk figyelmesek, hogy ezek csaknem teljesen meg-egyeznek a Hess-féle krónika utolsó fejezeteivel.⁵³ Annak zárórészéről a kutatás

46 *Domanovszky Sándor*: A Dubniczi Krónika. Századok 33. (1899) 241–256.

47 Uo. 254–256.

48 *Domanovszky Sándor*: Mügelni Henrik német nyelvű krónikája és a Rímes Krónika. Századok 41. (1907) 31–33. és 127–131.; SRH II. 100–101.

49 Salamon László-kori megjelenésére vonatkozó adatot krónikánk természetesen nem vehetett át a Dubniczi Krónikából, annál ugyanis korábban íródott. Ugyanez fordítva sem lehet igaz, hiszen a Dubniczi Krónika beszámolója bővebb. Az adat Mügelni Henrik forrásában is benne volt, ám, hogy a hagyomány régebbi a 14. századnál, arra Kézai a tanúság. (Vö. *Gerics József*: Legkorábbi gesta-szerkesztéseink keletkezésrendjének problémái. Akadémiai, Bp., 1961. [Értekezések a történeti tudományok köréből. Új sorozat 22.] 110–112.) A Kálmán győri püspökről szóló, három szövegben is csaknem szóról szóra egyező passzus szintén egy régebbi, elveszett közös kútfőt igazol.

50 Vö. 32. jz.

51 *Domanovszky Sándor*: A Pozsonyi Krónika és a kisebb latin nyelvű prózai szerkesztések. Századok 39. (1905) 529.

52 Együttes kiadásukat ld. *Historiae Hungaricae fontes domestici*. I–IV. Ed. M. Florianus. Taizs, Bp.–Lipsiae–Quinque-Ecclesiis, 1881–1885. IV. 90–115. (A szövegek már korábban külön-külön megjelentek, Mátyás Flórián azonban igen helyesen párhuzamba állította őket.) Vö. még *Catalogus fontium historiae Hungaricae*. I–III. Ed. Albinus Franciscus Gombos. Szent István Akadémia, Bp., 1937–1938. II. 979–993., aki ugyanezt a három szöveget közli.

53 Erre felfigyelt Domanovszky is (*Uő*: A Pozsonyi Krónika i. m. [51. jz.] 532. és 537–538.), csak-hogy számtalan adatot – mondhatjuk – összezsúfoló tanulmányából csak nehezen lehet kihámozni, mely kéziratokra gondol. Ráadásul a Budai Krónikával valódi egyezés a müncheni és bécsi kéz-

eddig azt feltételezte, hogy a nyomdász talán egy kancelláriai alkalmazott segítségével készítette el azt, anélkül hogy az említett hosszú szövegegyezésre akár csak utaltak volna.⁵⁴ Nem állítom, hogy Hess feltétlenül egy krónikakivonatot használt volna fel akkor, amikor bővebb szövegek már nem álltak a rendelkezésére, de a szövegek azonossága mégis elgondolkodtató.⁵⁵

A Knauz-krónika kéziratának fenti két csoportjával szemben állnak krónikánk még szűkszavúbb tudósításai, amelyekből alig lehet kihámozni valamit. Nagy Lajos uralkodását pár szóban foglalja össze, Mária uralkodását önállóan nem is említi, Kis Károlyról semmit nem szól. Zsigmondnak valamivel nagyobb teret szentel, itt helyenként a Knauz-féle szövegekkel is felfedezhető hasonlóság. Azután Albertről megint csak egy mondat szerepel, V. Lászlónak pedig a holttestéről olvashatunk egy különös leírást. Hunyadi kormányzóságának ismertetése pár közismert tényre korlátozódik, míg Mátyásnak Podjebrád György fogságából való kiszabadulását és első házasságát említi, majd koronázásával – mint már korábban említettem – a szöveg lezárul.

A fentiekből remélhetőleg kiderült, hogy ennek a résznek esetleges mintáit szinte reménytelen azonosítani. Egy-egy helyen a Knauz-féle krónikák hatása még felfedezhető, de korántsem képezik már az elbeszélés alapját, amelyben – Mátyás korához közeledve – már, úgy tűnik, a szerző saját értesülései is helyet kaphattak. A rövid, compendiumszerű életrajzok vizsgálata szövegünk régi korokról beszámoló részének forrásaira sajnos nem vet fényt.

Végül fordítsuk figyelmünket a krónika legelejére, amely a Szent Istvánt megelőző időszak történéseiről számol be. A szöveg minden bevezetés nélkül a honfoglaló Árpád vezér dicsőítésével kezdődik, ebben a szokványos történetben olvashatunk az álom–Álmos-etimológiáról is. Az elbeszélés Álmos halálával zárul. Két adatnál érdemes elidőznünk. Az első, amely szerint Árpád szállása a *Barokhegy mellett fekvő* Noé hegyén volt, a második pedig, hogy Álmos a rutének, a baktriaiak és a vlachok ellen vívott csatában halt meg. Mindkét esetben érdemes egy kisebb szövegösszevetést végezni.

iratokon kívül legfeljebb a Toldy-féle igaz, a Knauz által publikáltra nem (vö. pl. a Hunyadi Jánosról szóló részeit). A bécsi kézirat (Österreichische Nationalbibliothek, Handschriftensammlung, Cod. Lat. 3471. fol. 111r–113r) kiadatlan részét eredeti formájában tanulmányoztam, míg a müncheni manuscriptum (Bayerische Staatsbibliothek, Handschriftensammlung, Cgm. 331. [!] fol. 85r–88v) digitális formában elérhető a Bajor Állami Könyvtár honlapján: l. <http://daten.digital-sammlungen.de/~db/0003/bsb00038912/images/index.html?fip=193.174.98.30&seite=1&pdfseite> (a letöltés ideje: 2012. nov. 22.), így ezt használtam.

⁵⁴ *Mályusz Elemér*: A Thuróczy-krónika és forrásai. Akadémiai, Bp., 1967. (Tudománytörténeti Tanulmányok 5.) 74.; *Kristó Gyula*: Magyar historiográfia. I. Történetírás a középkori Magyarországon. Osiris, Bp., 2002. (A történettudomány kézikönyve) 104.

⁵⁵ Annál is inkább, mert mind a müncheni, mind a bécsi kézirat szövege V. László korával zárul.

Hg. Esterházy-kódex

[...] et propter hanc dignitatem meruit eligere primum locum habitacionis in Panonia videlicet **montem Noe prope Baro[k]hegl**, et ibi fixit castrum suum tanquam primus dux. **Postea scilicet rex Stephanus, qui de ipso Arpad processit, sedem Albensem prope eundem locum fundatus [...]**

Krónikaszerkesztmény (c. 28.)

Arpad [...] castra fixit **in monte Noe prope Albam**, et ille locus est primus, quem Arpad sibi elegit in Pannonia, **unde et civitas Alba per sanctum regem Stephanum, qui de ipso processit, fundata est ibi prope.**

Hg. Esterházy-kódex

Almus pater ipsius Arpad in metis Erdel per ruthenos et braccos et valachos in prelio est occisus, non enim potuit Panoniam introire.

Krónikaszerkesztmény (uo.)

Huius autem pater Almus in patria Erdelw occisus est, non enim potuit in Pannoniam introire.

Nyilvánvaló, hogy mindkét passzus közeli rokonságban van egymással. Az átvétel iránya is könnyen meghatározható: az Álmos megöléséről szóló rész krónikánkban – a *lectio difficilior* szabályát követve – egyértelműen interpolált, másolója – akárcsak a későbbi évszázadok történészei – valamilyen értelmet próbált adni a homályos fogalmazású mondatnak. Hogy az *Alba* helyére miként és miért került Barokhegy,⁵⁶ megmagyarázni nem tudom. Azt azonban, hogy ez a szövegegység nagy régiségre menne vissza, aligha hihetjük, főként ha a zárómondatot eszünkbe idézzük: „[...] Árpádtól származott Magyarország összes királya és hercege, egészen Mária királynőig, Lajos herceg [!] leányáig, akivel Árpád nemzetsége kihalt.”⁵⁷

Ez a szövegrész – mint fentebb már hosszasan idéztem – egy félreértéssel terheltlen ugyan, de teljes hosszában megvan Unrestnél is, ám kontextusba illesztve – még ha ez utóbbi meglehetősen zűrzavaros is.

Krónikánkban azonban e helyütt kontextusnak nyoma sincs, e bevezető után rögtön egy genealógiai felsorolás következik, amely Tordával kezdődik, és Szent István korával fejeződik be. E szakaszt sem származtathatjuk azonban valamiféle régi szövegből. Egyrészt Gizella mint Vazul megvakíttatója szerepel benne, illetve

56 A Barok-hegy ma Székesfehérvártól körülbelül 10 kilométerre fekszik északnyugati irányban, Várpalota és Isztimér között. A középkorban a fehérvári keresztes konvent birtoka volt. Ld. *Györffy György*: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. I–IV. Akadémiai, Bp., 1966–1998. II. 347. A krónikakánonban emlegetett Noé hegyét ellenben ma a Pákozd határában fekvő Novaj pusztával azonosítják, tehát Székesfehérvártól keletre fekszik, ld. uo. 397. és SRH I. 290.

57 [...] a quo Arpad progeniti sunt omnes reges et duces Hungarie tempore usque Mariam reginam filiam ducis Ludovici, in ipsa enim defecit semen ipsius Arpad. – Cod. Esterházy p. 371.

– ezzel összefüggésben – András, Béla és Levente hercegek nem Vazul fiai többé, annak helyét, mint közismert, Kopasz László vette át.⁵⁸

Láttuk tehát, hogy krónikánk rögtön a magyarok úgynevezett „második” pannóniai bevonulásakor veszi fel az elbeszélés fonalát, majd azt követi a genealógiai tábla. Ezek után felettébb meglepő a következő bekezdés első mondatát olvasni, amely épp az „első” pannóniai bevonulást, majd Attila uralmát írja le röviden. Nem kevésbé meglepő a folytatás: itt ugyanis ismét szó esik a „második” bevonulásról, még hozzá úgy, mintha a krónika bevezetője egyáltalában nem is létezne. Így aztán az olvasónak óhatatlanul is az a benyomása, hogy a rövid életrajzokat tartalmazó krónika *eredeti alakjában* tán e helyütt kezdődhetett, míg az Álmosról és Árpádról szóló bevezetést, továbbá a genealógiai ismertetőt utólag fűzték az elbeszéléshez. Hogyan is nézhetett ki akkor eredeti formájában a bevezetés?

A magyarok először az Úr 417. évében, Valentinus császár és Celesztin pápa idejében vonultak be Pannóniába. Az Úr 445. évében, a bevonulástól számított 28. évben Attilát a rómaiak szokása szerint megkoronázták. 44 évig uralkodott, 5 évig viselte a hercegi címet. A bevonulás utáni 72. évben, az Úr megtestesülésének 499. évében, II. Marcianus császár és Gelasius pápa idejében hunyt el 124 éves korában. A magyarok másodjára az Úr 767. évében, III. Constantinus császár és Zakariás pápa idejében vonultak be Pannóniába.⁵⁹

Ez a rész részben rokon a Knauz-féle szövegekkel: csak azokban találjuk a 417. évet az „első bevonulás” dátumaként,⁶⁰ szintúgy a 767-es évszámot mint a „második bevonulás” idejét. Egy variánsa Attila uralkodásának évszámait is fel tünteti. Olyan adatokat ellenben, mint Valentinus és Marcianus császárok, illetve Celesztin és Gelasius pápák megnevezése, hiába keresünk bennük. Mindezeket megtaláljuk viszont a Képes Krónika kézírataiban, szintúgy a Dubniczi Krónikában.⁶¹ Ez a passzus tehát – mind forrásait, mind felépítését tekintve – a Szent Ist-

58 *Kristó Gyula*: Szent István és családja az Árpád-kori történetírásban. In: *Uő*: Írások Szent Istvánról és koráról. Szegedi Középkorász Műhely, Szeged, 2000. 195–227. (kül. 200–201., 212–213., 221–226.); *Uő*: Magyar historiográfia i. m. (54. jz.) 65–66.

59 Item primus ingressus hunorum in Panoniam fuit in anno domini CCCCXVIIo, tempore Valentini imperatoris et Celestini pape, anno autem domini CCCCXLo quinto Athila more romanorum est coronatus, ab ingressu vero in panonia vigesimo octavo anno. Regnavit autem annis XLIIIor, ducatum tenuit quinque annis, vixit vero anno centum XXIIIor annis, mortuus est post ingressum anno LXXIIo, et ab incarnatione Domini anno CCCCLXXXIX tempore imperatoris Marchiani secundi, et Gelasy pape primi. Secundus ingressus eorundem fuit anno domini DCCLXVIIo, tempore Constantini imperatoris tercii et Zacharie pape primi. – Cod. Esterházy p. 372.

60 Ugyanígy Laskai Osvátnál és Jakob Unrestnél is, ld. *Kertész Balázs*: Laskai Osvát i. m. (31. jz.) 375–376. A szerző úgy vélte, Laskai az adatot a Knauz-krónika valamelyik variánsából kölcsönözhetette. Ugyanez lehet a helyzet Unrest esetében is. E feltevést krónikánk is megerősíti, főként ha arra gondolunk, hogy ebben a 417-es évszám, ill. Ottó herceg neve egyaránt szerepel.

61 1. Primus Ingressus Hungarorum in Pannoniam. Anno ab incarnatione Domini CCC-o LXX-o III-o, tempore Valentini imperatoris et Celestini primi, pape Romane ecclesie [...] Huni [...] ad occidentales regiones invadere decreverunt [...].– SRH I. 255–256.; 2. [Attila] mortuus est post ingressum Hungarorum in Pannoniam anno LXX-o II-o, ab incarnatione Domini quadringentesimo XL-o V-o, tempore imperatoris Marciani secundi et pape Gelasii primi. – SRH I. 282.; 3.

vántól Károly Róbertig tartó „törzsszöveghez” illeszkedik. Ráadásul ettől mindössze egyetlen mondat választja el, amely egy újabb különös, másutt fel nem lelhető adatot tartalmaz hét dalról, amelyek a honfoglaló kapitányról szóltak.⁶²

*

A rövid krónika tehát – mint láttuk – három nagyobb részre bontható. Hasonló esetben általában feltesszük a kérdést: vajon a krónikaíró kompilált, vagy csupán másolta, és esetleg folytatta az előtte fekvő művet. Az effajta feladványokat aztán sokszor nem is tudjuk megoldani. Szerencsére most nem ez a helyzet, a szöveget ma is úgy látjuk magunk előtt, ahogyan azt a Mátyás kori szerző megalkotta. Ő ugyanis nem egyszerűen csak bővíteni igyekezett a száraz, tömör elbeszélést, hanem – és itt „lepleződik le” – a fő forrásul használt, valamelyik, a Knauz-féle krónikákkal rokon elbeszélést egyedi vonással ruházta fel: túllépve a rövid krónikák egyszerű, kronologikus listáján, az egyes királyok uralmának jogosságát a legszigorúbb legitimizmus szerint ítélte meg. Ennek nyomát semmiféle korabeli, hasonló jellegű elbeszélésben nem találjuk.

Az, hogy sem II. Lászlót, sem IV. Istvánt nem tekinti jogos uralkodónak, nem meglepő, hiszen ugyanezt olvashatjuk a többi krónikában is. Annál érdekesebb már, hogy mind I. Géza, mind Szent László esetében leszögezi, hogy mindketten Salamon uralmának idején (*sub imperio Salomonis*) regnáltak. Ugyanígy nem tekinti legitimnek Károly Róberttel szemben Vencel és Ottó királyságát sem, és – még ha ezen nem is akadunk fenn – azon bizonyosan meglepődünk, hogy Zsigmond esetében hangsúlyozza: „a főpapok, a főurak és a nemesek akaratóból választották királlyá, hiszen arra (= a királyságra) legitim joga nem volt”.⁶³ I. Ulászló (V.) László uralma idején (*sub regimine Ladislai*) uralkodik, ráadásul koronázás nélkül! Végül még Mátyás esetében sem mulasztja el megemlíteni, hogy a magyarok akaratóból (*cum voluntate Hungarorum*) választották királlyá.

Hogy ki lehetett a szerző, sajnos nem tudjuk. A fennmaradt művét viszont nem csupán egyes unikális információi, hanem a fenti sajátos, önálló gondolati íve is kiemeli a kortárs krónikák sorából.

Végezetül Ottó hercegről. Az elbeszélés „törzsszövegének” elemzése arra vezetett, hogy több másik, fentebb már idézett adattal együtt kerülhetett be a Knauz-féle krónikák egy variánsába, amelyet utóbb nyilván többször is lemásoltak, így tudhatott róla krónikánk szerzőjén kívül Unrest és Laskai is. Miután szövegünkben kiválogattuk az összes adatot, amely többlet a Knauz-féle szövegekhez képest, kiderült, hogy mindezek – leszámítva a herceg nevét, illetve a hét kapitányról szóló énekeket – megtalálhatóak bővebb szövegű krónikákban is. Nincsen azonban

Anno ab incarnatione Domini sexcentesimo LXX-o VII-o [...] tempore Constantini imperatoris et Zacharie pape [...] Hungari de Scytia secundo egressi sunt [...] – SRH I. 284.

62 Item in septem cantilenis, quae de septem capitaneis decantari Hungari solebant, de ipso Arpad, quod de montibus niveis plures gemmatí fundarentur, et super emissarium habentem cervicem pinguissimam ipse Arpad insideret. – Cod. Esterházy p. 373.

63 Sigismundus rex [...] de voluntate prelatorum, baronum et nobilium regis Hungarie fuit electus in regem, quia *ius legitimum* non habuit. – Cod. Esterházy p. 379.

egyetlen olyan ma ismert krónika sem, amelyben ezek az adatok *együtt* bukkannának fel. Magam ebből – mint fentebb egyszer már jeleztem – arra következtetek, hogy e töredékek – természetesen az Ottó névvel együtt – valamely, mára fenn nem maradt bővebb krónikavariánsból szivárogtak be több 14–15. századi szövegbe.

Ezt az elveszett szöveget azonban mind az ismeretlen Mátyás kori szerző, mind pedig a Pozsonyi és Dubniczi Krónikák, továbbá Műgelni Henrik is 14. századi formájában ismerte – ha más nem, Kálmán győri püspök nevének felbukkanása a bizonyíték erre. Az is kiderült egyúttal, hogy a herceg neve nem izoláltan, egy legenda részeként maradt fenn a 14. századig, ahonnét aztán egyes krónikakivonatok átemelték, hanem valamilyen krónikás elbeszélésben. Persze, mondanom sem kell, hogy ez a kor időben még mindig nagyon messzire esik Szent István uralkodásától. Így aztán arra választ, hogy miféle szöveg lehetett az, ahol a herceg nevét *először* lejegyezték – ismerve krónika- és legendairódmunk összefüggéseinek bonyolult, kesze-kusza mivoltát –, a még mindig nagyszámú ismeretlen hazai, elbeszélő műveket fenntartó kézirat áttanulmányozása mellett leginkább valamilyen szerencsés véletlentől várhatunk.

FÜGGELÉK

Az alábbiakban olvasható a krónika szövege. A közlés során arra törekedtem, hogy minél pontosabban kövessem a kéziratot, így csupán a nyilvánvaló másolási hibákat, betűtévészteket javítottam.

A kézirat jelzete: Magyar Országos Levéltár, P 108 Hg. Esterházy-levéltár, Repositorium rep. 71. nr. 13. pag. 371–380.

TEXTUS

\Alia descriptio de origine Regum Hungariae, in fine decreti Mathiae regis anni 1464 in pergameno denotata, circa impressum decretum eiusdem Mathiae regis anni 1486 intrologati. Hoc, prout sequitur, modo habetur.\

Sequitur de regibus

Item in secundo ingressu Hungarorum in Pannoniam primus, et principalis ac dicior fuit inter alios capitaneos Arbath filius Almi, cuius mater, scilicet Almi, dum cum eodem pregnans esset, in somno eius dictum fuit ei, quod de lumbis eius gloriosi reges et duces propagarentur, quod postea successivis temporibus ita factum fuit. Nam sancti reges et duces Hungariae, videlicet Stephanus, et Ladislaus ac Emericus etc. de fructu ventris eiusdem mulieris processerunt. Et quia somnium in lingua Hungarica Alom dicitur, ideo Almus vocatus est. Ipseque Arpad et sui prodecessores utebantur quadam specialem dignitatem in Scitia, et hanc habuit ipsius generatio dignitatem, ut unus

de ipsa generatione in expeditione exercituali cum sua turma anteiret, in reditu vero retrocederet, et illa etiam utebatur ipse Arpad, dum cum exercitu in Panoniam veniebat, et etiam obtenta Panonia semper taliter usus est, et propter hanc dignitatem meruit eligere primum locum habitacionis in Panonia, videlicet montem Noe prope Baro[k] hegl (!), et ibi fixit castrum suum tanquam primus dux, postea scilicet rex Stephanus, qui de ipso Arpad processit, sedem Albensem prope eundem locum fundatam, quod est sedes seu locus coronationis omnium regum Hungariae propter electionem primi capitanei seu ducis rationibus ex predictis, a quo Arpad progeniti sunt omnes reges et duces Hungariae tempore usque Mariam reginam filiam ducis Ludovici, in ipsa enim defecit semen ipsius Arpad. Almus pater ipsius Arpad in metis Erdel per ruthenos, et braccos et valachos in prelio est occisus, non enim potuit Panoniam introire.

Generaciones regum et ducum Hungarorum incipiendo ab avo Athile regis. Thorda genuit Bendegwz, Bendegus genuit Athilam, Athila genuit Chaba et Aladarium, Aladarium sine haerede decessit, Chaba vero genuit <Ed et> Edemon, et Edemon absque prole decessit, Ed autem genuit Vgek, Vgek genuit Eliud, Eliud genuit Almus, Almus genuit Arpad, Arpad genuit Zolthan, Zolthan genuit Thoxan, Thoxza (!) genuit Geysam et Michaellem, Michael genuit Caluum Ladislaum et Wazol, Wazol per reginam Gesla uxorem sancti Stephani regis et per quosdam iniquos principes per effusiones oculorum et aliorum membrorum mutilacionem interficitur sine haerede, Caluus autem Ladislaus genuit tres filios, Andream, Belam et Leuenthe. Geysa vero genuit sanctum regem Stephanum, nam iste est ille Geysa a quo descendit (?) quartus ab illo, qui primus Panoniam est ingressus, scilicet ab Arpad, et ipse Geysa primus est, qui cepit conuertere gentem Hungaricam ad fidem catholicam.

Item primus ingressus Hunorum in Panoniam fuit in anno Domini CCCCXVII-mo, tempore Valentini imperatoris et Celestini pape. Anno autem Domini CCCCXL-o quinto Athila more romanorum est coronatus, ab ingressu vero in Panonia vigesimo octavo anno. Regnavit autem annis XLIII-or, ducatum tenuit quinque annis, vixit vero centum XXIII-or annis, mortuus est post ingressum anno LXXII-o, et ab incarnatione Domini anno CCCCLXXXIX-o, tempore imperatoris Marchiani secundi, et Gelasy pape primi. Secundus ingressus eorundem fuit in anno Domini DCCLXVII-o, tempore Constantini imperatoris tercii et Zacharie pape primi. Item in septem cantilenis, quae de septem capitaneis decantari Hungari solebant, de ipso Arpad, quod de montibus niveis plures gemmati fundarentur, et super emissarium habentem cervicem pinguissimam ipse Arpad insideret.

Item Sanctus Stephanus, filius Geise, primus rex Hunorum post conuersionem ad fidem orthodoxam anno Domini millesimo primo coronatus est, et regnavit XLVI annis, et genuit filios, Emericum et Ottonem, plures enim filios habuit, sed nomina eorum propria non exprimuntur, nam filij ipsius sine haerede et sine coronatione decesserunt. Ipse quidem sanctus rex Stephanus obyt anno Domini millesimo XLVII-o, in Albensi ecclesia, quam ipse construxit, requiescit.

Item post ipsum regnavit Petrus Al<e>manus filius Vilhelmi fratris regis Sigismundi Burgundie ex sorore sancti regis Stephani progenitus primo et secundo sex annis. Interfectus est, et sine haerede decessit in anno Domini millesimo LV-o. Ipse Petrus priusquam factus est rex, omnem regie serenitatis benignitatem abiecit et theotonico furore seviens nobiles Hungariae aspernabatur, bona terre superbo oculo et insaciabili corde cum thetonicis beluina feritate rugiendo et cum latinis nundinum garulitate inmitantibus devorabant. In ecclesia Quinque Ecclesiensi, quam ipse vivens construxerat, tumulatur.

Item ipso Petro expulso electus est in regem Abba banus sororius Sancti Stephani regis et coronatus, regnavit tribus annis, tandem occisus est, et sine haerede decessit in anno Domini MoLIII-o. Postea Petrus rex per imperatorem Henricum iterum inducitur et de novo coronatur. Ipse vero Abba banus in monasterio de Saar sepelitur.

Item post ipsum Petrum regnavit Andreas primus, filius prefati Calui Ladislai, qui Albus nominatus est, eo quod canus erat quando coronatus est, XV annis, et genuit duos filios, Salamonem et David. Interfectus est autem anno Domini MLX-mo nono, sepultus est autem in ecclesia Aniani, quae vocatur Thihan iuxta lacum Balaton, quam ipse vivens construxit.

Item post interfectionem Andreae Albi regnavit Bela, Belyn dictus, tribus annis, frater eiusdem Andreae, qui genuit tres filios, duos in Polonia, videlicet Geysam et Ladislaum, et unum in Hungaria, scilicet Lampertum. Obyit autem anno Domini MLXXII-o, sepultus est in Saxard, quam ipse vivens construxerat.

Item post mortem Belae <regnavit> Salomon, filius Andreae Albi, XI annis, qui coronatus fuit adhuc vivente patre eius, sed post obitum Belae per imperatorem Henricum socerum suum fuit inductus, et denuo coronatus, et regnavit usque ad coronationem Geysae regis primi. De anno obitus istius Salamonis ignoratur, quia in partibus Stiriae tempore Colomani filii Geysae in regione defunctus est, iacet in civitate Pole, in Stiria.

Item sub imperio eiusdem Salamonis, ipso Salamone expulso et vivente, regnavit Geysa primus filius Belae dicti Belyn tribus annis, et genuit duos filios, Colomanum et Almum, obyt anno Domini MLXXXVI-o, sepultus est in ecclesia Waciensi, quam ipse vivens edificaverat.

Item post ipsum regnavit Ladislaus rex, filius eiusdem Belae Belyn sub imperio dicti Salamonis, XIX annis, sine prole decessit in anno Domini M-o IC-o (!). De cuius manu in Alba Regali Salamon in habitu monachali inter alios pauperes sumpsit elemosinam, et requiescit in Varadino in ecclesia beatae Mariae virginis, quam ipse adhuc vivens construxerat.

Item post ipsum regnavit Colomanus filius Geysae primi, filii Belae primi annis XVIII-o, mensibus sex, diebus quinque. Sub cuius imperio multa mala sunt perpetrata, nam ipse excecaerat Almum ducem et filium eius Belam, et genuit duos filios Ladislaum et Stephanum, vivente adhuc Salamone et religione (!), qui intravit religionem tempore Sancti Ladislai regis, et visus est in Hungaria tempore istius Colomani, amplius non est visus in Hungaria. Obyit autem iste Colomanus anno Domini M-o C-o XVII-mo, et in ecclesia Albensi tumulatur.

Item post ipsum regnavit Stephanus, filius eius annis XVIII-o, sine haerede decessit in anno Domini M-o C-o XXXV-o, et sepultus est in Waradino.

Item post ipsum regnavit secundus Bela Cecus, filius Almi ducis, filii Lamperti ducis, filii primi Belae regis Belyn dicti IX annis, mensibus XI, diebus XII, et genuit quatuor filios, Geysam, Ladislaum, Stephanum et Almum, et obyt anno Domini M-o C-o XL-o quinto, et in ecclesia Albensi requiescit.

Item post ipsum regnavit Geysa, filius eius annis XX-ti, mensibus tribus, diebus quindecim, et genuit filios quatuor, Stephanum, Belam, Arpad et Geysam. Obyit in anno Domini M-o C-o LX-o, et in ecclesia Albensi sepelitur.

Item post ipsum regnavit Stephanus tercius, filius eius annis XI, mensibus novem, diebus tribus. Sine haerede decessit in anno Domini M-o CLXII-o, in ecclesia Strigoniensi requiescit.

Item sub imperio istius Stephani regis dux Ladislaus, filius Ceci Belae, usurpando sibi coronam, regnavit dimidio anno, obyt aliter anno Domini M-o C-o LXII-o, cuius corpus Albe quiescit.

Item dux Stephanus frater eiusdem Ladislai, filius dicti Belae Caeci sub imperio eiusdem Stephani regis tercy, mortuo eodem Ladislao fratre suo, usurpavit sibi coronam, et regnavit quinque mensibus. Istos ambos fratres Lucas Strigoniensis excommunicaverat, et periculum citissimum eis predixerat, eo quod se illegitime coronari fecerunt, et sic factum fuit. Idem autem Stephanus obyt in dicto anno, anno Domini M-o CLXXIII-o, cuius corpus Albe quiescit.

Item post ipsum tercium Stephanum regnavit Bela tercius, frater eius, filius scilicet Geyse secundi, annis XXIII, mense uno, diebus novem, et genuit duos filios, Emericum et Andream. Obyt in anno Domini M-o CLXXXVI-o. Cuius corpus Albe sepultum est.

Item post ipsum regnavit Emericus, filius eius annis octo, mensibus septem, diebus sex, et genuit filium Ladislaum. Obyt autem anno Domini M-o CC-o IIII-o, et in ecclesia Agriensi sepelitur.

Item post ipsum regnavit Ladislaus, filius ipsius mensibus sex, diebus duobus. Sine haerede decessit in eodem anno, quo pater eius mortuus est etc. Alba quiescit.

Item post ipsum regnavit Andreas, filius Belae Ceci (!), annis XXX, et genuit filios, Belam, Colomanum, Andream et beatam Elizabeth de prima uxore, de secunda vero uxore, filia videlicet marchionis Estensis, genuit Stephanum, patrem Andreae tercy, qui de Venetys dicebatur, eo quod Stephanus rex eundem (?) genuerat ex filia cuiusdam civis Wenetiensis, cuius auxilio idem Andreas rex venerat in Hungariam. Obyt autem iste Andreas in anno Domini M-o CCXXXIII-o, et in ecclesia Waradiensi sepelitur.

Item post ipsum regnavit Bela quartus, filius eius annis triginta tribus, et mensibus septem, genuitque duos filios Stephanum et Belam, ac obyt anno Domini M-o CCLX-o VIII-o (!), cuius corpus Strigonio, aput fratres minores in ecclesia beatae Mariae virginis, quam ipse vivens construxerat, requiescit.

Item post ipsum regnavit Stephanus quartus (!), filius eius duobus annis, et genuit filium Ladislaum et filiam Mariam, quae fuit nupta Carolo Claudio filio Caroli Magni, qui etiam ex donacione ecclesiae Romani fuit rex Siciliae, de qua genuit Carolum Marcellum, quam (!) Carolus Marcellus ex filia imperatoris Rudolphi Clementius (!) nomine genuit Carobertum, quasi Carolum Robertum, quem Hungaria vocavat Carolum. Obyt autem iste Stephanus quartus anno Domini M-o CCLXX, cuius corpus in insula Budensi requiescit.

Item post ipsum regnavit Ladislaus, filius eius annis XVI, qui est occisus sub excomunicacione per comanos quibus adheserant (!) in suo tentorio. Decessit sine haerede anno Domini M-o CC-o LXXXVII-mo.

Item post ipsum regnavit prefatus tercius Andreas de Venecys annis decem, qui decessit sine haerede anno Domini M-o CCC-o, et sepultus est Bude, in ecclesia beati Joannis Evangeliste, aput fratres minores.

Item post ipsum regnavit Carolus predictus, qui ex progenie quarti regis Stephani processit, sicut superius tactum est, XLII annis, et genuit sex filios, unum Colomanum episcopum Jauriensem, quem habuit de concubina, quam acceperat de insula magna Danuby, tandem de domina Elizabeth, filia Ladislai regis Polonorum, tertia scilicet sua coniuge genuit Carolum et Ladislaum, qui Carolus in eodem anno, quo natus est, Ladislaus vero quinto post suam nativitatem decesserat. Postea de eadem domina item genuit Ludovicum, Andream, ducem Calabrie et Stephanum. De primis autem duabus uxoribus, scilicet de domina Maria, filia Cazmery regis Polonie, et Beatrice, sorore regis Bohemorum proles non habuit. Obyt anno Domini M-o CCC-o XLII-o, et in ecclesia Albensi sepelitur.

Item sub imperio istius Caroli inducitur Venceslaus, filius Venceslai regis Bohemorum, quem Hungaria Ladislaum vocaverat, regnavit tribus annis, postea per patrem reducit ad Bohemiam.

Item ipso Venceslao reducto [Otto], dux Bavarie per quosdam prelatos et barones inducitur et coronatur. Sub imperio eiusdem Caroli regnavit tribus annis, tandem per Ladislaum Waywodam Transilvanum captus et spoliatus expellitur, et sic corona ipsa per Ladislaum Waywodam restituta est, Matheoque de Trenchinio defuncto ipse Carolus usque finem vite sue faeliciter regnavit.

Item post ipsum Carolum regnavit Ludovicus, filius eius annis XLI, qui proles masculinos non habuit, sed filias, videlicet Mariam, Hedwigam et alias, obytque anno Domini M-o CCC-o LXXXII-o, cuius corpus in ecclesia Albensi tumulatur.

Item post ipsum regnavit Sigismundus rex, filius regis Bohemorum cum predicta domina Maria regina coniuge sua filia dicti Ludovici regis, ipsaque Maria regina sine prole defuncta est. Ipse Sigismundus duxit in uxorem filiam Fredrici comitis Cilie Barbara nomine, de qua genuit filiam Elizabeth, quam postea dedit Alberto duci Austriae in uxorem. Idemque Sigismundus de voluntate prelatorum, baronum et nobilium regis (!) Hungarie fuit electus in regem, quia ius legitimum non habuit, et ipse Sigismundus cum uxoribus regnaverat Lta quinque annis, obyt autem anno Domini M-o CCCC-o XXXVII-mo. Cuius corpus in Varadino sepultus est.

Item post Sigismundum regnavit Albertus rex, gener eius tribus annis, et genuit filium Ladislaum, et obyt anno Domini M-o CCCC-o XL-o, et in ecclesia Albensi sepelitur.

Item post ipsum regnavit <Ladislaus>, filius eius XIX annis, qui post mortem patris natus est, et eodem anno coronatus, sine haerede Prage decessit in anno Domini M-o CCCC-o LVII-mo. Cuius corpus suffocatum in testiculis (?) per regem haeticum Georgium de Podiebrad, successorem ipsius Prage in ecclesia sancti Venceslai Prage (!) est sepultum. Item sub regimine istius Ladislai regis ipso parvulo existente, inducitur Wladislaus rex Poloniae voluntate quorundam prelatorum et baronum, et sine coronatione regnavit annis quinque, qui in quodam conflictu cum Thurcis habito penes mare interyt anno Domini M-o CCCC-o XLIII-o.

Item post decessum istius regis Polonorum, sub imperio eius Ladislai regis magnificus Johannes de Hwnvad, tunc waywoda Transilvanensis cum voluntate Hungarorum in gubernatorem regni eligatus, et octo annis gubernavit. Obyt autem anno Domini M-o CCCC-o LVI-o, cuius corpus Albe Gywle (!) quiescit, et tempore gubernationis eiusdem Johannis waywode predictus Ladislaus rex, filius Alberti regis inducitur in Hungariam, et tandem rex Bohemorum est effectus.

Item post mortem istius Ladislai regis Mathias rex filius predicti gubernatoris cum voluntate Hungarorum in regem eligitur, qui tunc in captivitate gubernatoris Bohemorum Georgy de Podiebrad detinebatur, tandem summa multorum millium florenorum, videlicet octoginta millia florenorum est eliberatus, cuius filiam habuit in uxorem, coronatus in civitate Alba Regali, magna feria quinta anno Domini M-o CCCC-o LXIII-o.

GÁBOR MIKÓ

DID OTTO, THE SON OF SAINT STEPHEN, EVER LIVE?

All of our medieval sources, which deal with the family of Saint Stephen, speak about the *children* of the king. However, it is only the existence of a single son, called Imre, which is accepted unanimously by the historiography. Although a late medieval tradition has maintained the name of one of the brothers of Imre, Otto, its authenticity is not beyond doubt.

So far we have known two texts which contain the name of prince Otto: one of them is the Hungarian Chronicle (*Ungarische Chronik*) of Jakob Unrest, and the other is a Latin Saint Stephen sermon of the Franciscan preacher, Osvát Laskai. Both of them were written at the very end of the 15th century. Yet none of the publishers of the two texts was able to identify the source of the name Otto. Some historians – regarding the prince as the firstborn of the king – pointed to an „ancient”, now lost, legend of the king as the origin of the name.

The chronicle containing short royal biographies, which has recently been discovered, is thus the third source preserving the name of prince Otto. Although it survived in copy from the end of the 16th century, its original text was prepared in the middle of the 15th, and its roots reach back even further in time. It contains important, sometimes verbatim textual parallels with the work of Unrest, and it is probable that Laskai also learned about the name of Otto from a similar chronicle. On the basis of comparisons with other Hungarian narrative sources, we are currently able to lead back the oldest layer of the chronicle to the middle of the 14th century, when it was apparently compiled from other narrations of a richer textual tradition.

Although the chronicle does not prove the existence of prince Otto beyond doubt, it does underpin the authenticity of the tradition on account of both its genre and its identifiable models. Moreover, it proves the fact that it was not in hagiographical works but in chronicle narratives that the name was bequeathed on posterity.